

Cigányság – iskolázottság – katonai szolgálat

SZABÓ JÁNOS

A hadseregbeni kisebbségkezelés külön problémakörét alkotja a cigánysághoz való viszony. Annak, hogy ki a cigány, ugyanúgy nincs nyilvántartásbeli nyoma, mint az egyéb etnikai kisebbségekhez tartozásnak, mégis, sajátos kulturális és szociális szegregációjuk miatt a Magyar Néphadsereg nem tudta megkerülni, hogy a cigánysággal kiemelten foglalkozzék.

Előzmények

A korábbi bevonultatási szisztéma kategorizálási rendszere (033/1965. sz. MH-BM együttes utasítás, illetve az ennek végrehajtására kiadott VKF Intézkedés, a 05/1969 VKF Intézkedés, majd ezek módosítása a 0022/1980. sz. VKF Intézkedés) ugyanis azt eredményezte, hogy néhány helyen, így például a hetvenes-nyolcvanas években az ún. építőalakulatoknál a kulturálisan, szociálisan hátrányos helyzetűek igen magas koncentrációja alakult ki az MN szervezetén belül. Az alacsony iskolai végzettség és a büntetett előélet, a politikai megbízhatatlanság s a különféle devianciákra való hajlam egyéb mutatói mentén válogatott állomány – a szakemberek által már akkor is ellenjavallt – koncentrációján belül a cigányság olyan jelentős arányt alkotott, hogy a katonai köznyelv ezeket az alegységeket csak „cigány századok”-nak nevezte. Ezek támogatására megszervezték a cigányok iskoláztatását, ami az írást-olvasást alapvetően ismerő katonák 1-2 osztállyal való előrelépését, azaz képzettségének utólagos emelését jelentette, maximum az általános iskola 8. osztályának befejezéséig. Ezenkívül ezeken a helyeken a katonák munkájuk után valamivel több illetményt, illetve családi körülményeik figyelembevételével (a nős-családosok aránya is magasabb volt közöttük) gyakoribb eltávozást kaptak, mint másutt szolgáló társaik.

A cigányság iskolázottságában az utóbbi évtizedekben lassú és ellentmondásokkal terhes, a hátrányokat megtartó viszonylagos előrelépés történt.

1961-ben a felnőtt cigány lakosság 40%-a írástudatlan volt. A tanköteles korú gyermekeknek csak 13%-a jutott el az általános iskola felső tagozatába és csupán 2-3%-a végezte el a nyolc osztályt.

A hetvenes éves végére nőtt az iskolába járó cigánygyerekek száma. Mintegy 80-85%-ukat beírták az első osztályba. Az összes tankötelesek mintegy 25%-a a felső tagozatba is eljutott és mintegy 15%-uk ezt el is végezte. Kevesen jutottak el a szakmunkásképzőkbe, elenyésző a középiskolákban vagy a felsőoktatásban tanulók száma.

A nyolcvanas évek elejétől a hadsereg már említett (építő munkára beosztott) hátrányos helyzetű századaiban rendszeressé tett képzettségjavító tanfolyamok eredményeként (a két év alatt a 2-5. osztály anyagát tudták pótoltatni egy-egy cigány katonával) évente 100-200 cigány fiatal iskolai végzettségét tudták esetenként lényegesen javítani. A szakképesítés-nyújtásra viszont csak olyan cigány fiatalok közül választottak jelentkezőket, akik már eleve rendelkeztek általános iskolai végzettséggel. Az arányuk itt már elenyésző volt. A tiszthelyettes iskolákban mindazonáltal néhány százalékban szakmunkás vizsgával rendelkező cigány fiatalok is rendszeresen előfordultak, illetve az érettségizettek közül is kerültek néhányan katonai főiskolákra. Nincs tudomásunk arról, hogy az 1970-es években beindult KET (Katonai Főiskolákra Előkészítő Tanfolyam) keretében a

katonai főiskolai szakmunkás tanulmányok megkezdése előtt végzettséggel rövidített intenzív felkészítésben részesültek között cigány fiatalok is képviseltették volna magukat.

A rendszerváltás utáni általános jellemzők

A rendszerváltást követően egyfelől megváltozott a bevonultatás kategorizálási rendszere (amely a súlyosabb köztörvényes bűnelkövetők, a kábítószeresek és az öngyilkossági kísérletet korábban elkövetettek behívhatóságának mérlegelési szempontjain, szigorításán kívül a 6. általános alatti végzettségűek behívásának tilalmát is elrendeli), másfelől megszűntek az építőalakulatok, és a társadalmi hátrányos helyzet szerinti állománykoncentrációhoz kötődő intézményes tudatosság is lekerült a napirendről. A jelenlegi helyzetben a katonai szolgálatot teljesítők között a cigányság etnikai elkülönültségként – hivatalosan nincs nyilvántartva. Amióta pedig a hazai cigányszervezetek politikai megnyilvánulásai között annak a szárnynak a véleménye jutott érvényre, amely diszkriminatív jellegűnek ítéli a cigányság mindennemű megkülönböztetését a magyarságtól – a nemkívánatos politikai konfrontációktól való félelem, illetve a „Hogyan segítsünk, ha meg sem határozhatjuk a rászorultak jellemzőit?” bizonytalansága tovább merevítette az e probléma kapcsán immár tartós, csak a legutóbbi időben oldódó hivatalos elzárkózást a társadalom szervezeteiben, így a hadseregen belül is.

Jó okunk van feltételezni, hogy ez a mesterséges homogenizálás látens krízishelyzetet, esetleges intoleranciák erősödése esetén aktivizálható hivatkozási lehetőségeket takar. A legnagyobb gond azonban az, hogy lehetetlen számbavenni azokat, akik maguk is a „pozitív diszkriminációt” igénylik (néha követelik), hiszen egyéb érdekeik nevében maguk teszik lehetetlenné, hogy tudjuk, végül is kiket részesítsünk ilyen elbánásban.

Hogy ez az említett intolerancia a hivatásos állománynak valóságosan mekkora hányadát érinti, s hogy milyen kisebbségi szemlélet szerint jelenthet potenciális indulatokat, arra jó példát adnak azok a válaszok, amelyeket a hivatásos állomány 1989-ben „Nevezzen meg olyan nagy társadalmi csoportokat, akik véleménye szerint nem igazán részei a magyarságnak” kérdésünkre adott. A válaszolók 60%-a nem tudott ilyen csoportot megnevezni, 40% viszont igen. Ez akkor is magas arány, ha tudjuk, hogy nem magasabb, mint a társadalmi átlag. Azok közül, akik úgy vélték, hogy van olyan társadalmi csoport, amely nem igazán része a magyarságnak, 10% pártot, egyházat, nemzetiséget jelölt meg, 30% viszont egyértelműen a cigányságot tartotta ilyennek.

A képzettségi probléma az általános cigány létjellemzők között

A cigányság problémájával nemcsak lélekszámuk (a hazai lakosság 5-7%-át alkotják), de rendkívül nehéz kezelhetőségük miatt kell foglalkoznunk, s néhány konkrét hadsereg-szempontról külön is szólnunk kell:

Az első gondot mindjárt az okozza, hogy kit tekintünk cigánynak. A hazai szakirodalomban *Kemény István* nyomán a következő definíció az elfogadott: „Cigány az, akit nem cigány környezete – különböző ismérvek (például életmód, antropológiai jelleg) alapján cigánynak tart.” A hazai cigányság lélekszáma nemcsak azért fontos szempont, mert meghaladja az összes többi etnikum összlétszámát, hanem azért is, mert a Magyarországon élő cigányság több mint hárommillió európai cigányságnak a 12%-át jelenti, miközben hazánk lakossága az európainak mindössze 2,2%-a. Sajnálatosnak tekinthető, hogy a hivatalos intézményrendszerben nem tapasztalható a többi európai, a cigányságnak hasonló arányban otthont adó országok integrációs mintáinak a megismerése és összehasonlító elemzése. A cigánykutatásnak jutó túlságosan szűk források nem utolsó sorban éppen a cigány társadalmi szervezetek szponzorálás iránti állandó vetélkedésével is magyarázhatók, hiszen egyes helyeken úgy vélik, hogy ha a beavatkozási rendszer finomítását megalapozó kutatások kapják a támogatást, akkor „azzal újra csak a magyarok járnak jól”. Sajnálatos módon ezek a cigány társadalmi szervezetek nem fogadják el, hogy amit saját értelmiségük híján nem tudnak megtenni, azt más, arra vállalkozó értelmiségieknek kell megtenniük. Elfogulatlan, azaz tudományosan korrekt elemzések híján

ugyanis csak a támogatásért folyó öngerjesztő harc marad, azaz a megosztó konkurenciahelyzet állandósul köreikben.

A cigányság saját nyelvi, kulturális identitászavarát, illetve a cigány öntudat gyengülését tükrözi, hogy nem egészen 1/10-ük (1980-ben 27915 fő) vallja magát cigány anyanyelvűnek, s alig 2%-uk (1980-ben 6404 fő) cigány nemzetiségűnek. Ez a tendencia a magyarságtól való megkülönböztetésük iránti érzékenység növekedésének is alapját képezi. Itt az edukációs egyenlenség sajátos hatását tapasztaljuk: azok a cigányok, akik szakmát tanulnak, érettségiznek, vagy éppenséggel felső iskolákat végeznek, a többségi kultúra értékeit is elsajátítják, és csak kevesen maradnak közöttük olyanok, akik a saját cigány kultúrájukat a kötő-elkülönítő nyelv ismeretének hiányában megtartanak. Azok viszont, akiket az erősen kötő-elkülönítő cigány anyanyelv mindennapi használata jellemz, kevesebb szükségét érzik a többségi kultúra értékeiben való gazdagodásnak, ám így általános kulturáltságuk is leszakad. A cigány kultúra tudatos ápolására sajátos módon egyfajta másodlagos újratanulás jellemző azon kisszámú rétegek körében, akik már eljutottak a többségi kultúrába való integrálódás valamely fokára és ott öntudatosan vállalják cigányságukat. Ez a cigány kultúra azonban – mivel már nem a létviszonyokban gyökerezően funkcionális – gyakran csak dísz, cicoma, ünnepi tudás, tánc, ének, umcaca és kanna-püfölés, s nem áramoltatható vissza a cigányság egésze felé oly módon, hogy segítene a cigányok munkahelyi beilleszkedésében, egységének szilárdításában, önértékének elmélyítésében. A maximum, amit az ilyen másodlagos cigány kultúra kínál, kiugrási lehetőség néhány kitartóbb cigánynak arra, hogy a piacon még megélni képes roma együttesekben megüresedő helyekre bejussanak.

A cigányság térbeli megoszlása nemcsak Európában, hanem Magyarországon belül sem egyenletes. A száz évvel ezelőtti 50%-kal ellentétben az Alföldön ma csak 30%-uk él, ellenben Budapest és Pest megye az 1893-as 6,2%-ról 1986-ra csaknem 20%-ra növelte részesedését az országos eloszláson belül. Észak-Magyarország hagyományosan nagy cigány népességet koncentráló térség (27,7%-uk él itt), a Dunántúl pedig csekély mértékben csökkentette részesedését (a száz évvel ezelőtti 28,3%-ról 23,4%-ra). A cigányság urbanizáltságának növekedése számos eddig kevésbé elemzett fejleményt hozott. Egyrészt megváltozott a cigányság körében űzött jövedelemszerzési módok szerkezete, például a pauperizálódó városi rétegek foglalkozásai közül számosat átvettek, sőt némelyikben már-már monopóliumra is szert tettek (pl. utcai prostitúció). Másrészt megnőtt a távolság a követett értékek és a valós lehetőségek között, ami elkeseredettebbé, rámenősebbé tette őket. Végül pedig nőtt a különbség a cigányság felső és alsó rétegeinek életszínvonala, műveltsége, kiszolgáltatottsága között, ami viszont megnehezíti, hogy homogén, demokratikus működési elvű szervezetekbe szerveződjenek.

A megyei adatok szerint négy megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Baranya, Pest) él a cigányság több mint fele. Mindebből következik, hogy a bevonultatások területekhez kötődő szempontjainak elsősorban ezeken a területeken kell illeszkedniük az e kisebbség körében fellelhető sajátosságokhoz.

Természetesen a cigányok egy-egy településen belüli részaránya is változó, ami az önkormányzati hatáskörben megoldandó védelmi feladatok szempontjából bír jelentőséggel (főleg a területiális haderőrendszerre történő áttérést követően várható ez). Hazánk 3000 települése közül ugyanis 1748-ban élnek cigányok (elsősorban a 10 ezer és 50 ezer fő közötti kis- és középvárosokban, illetve a 2 ezer és 5 ezer fő közötti nagyközségekben), s 675 olyan település van, ahol a cigányság jelentősebb (8%-ot meghaladó) arányt mutat, 94 településen pedig (kivétel nélkül aprófalvak) arányuk meghaladja a 25%-ot, míg 9 településen abszolút többséget alkotnak. Ma még megválaszolatlan a kérdés, hogy a hazai véderő tervezése, felkészítése, közigazgatási megszervezése és készenléte, valamint egyenszilárdsága tekintetében ezen eloszlási jellemzőknek lesznek-e következményei, s a lakosság hogyan viszonyul majd az esetleges eltérésekhez.

A cigányság településváltási orientációjára a városba vándorlás, egyfajta sajátos urbanizálódás jellemző. Az 1883. évi 13,3%-ról 1986-ra 41,1%-ra nőtt a városlakó cigányok aránya. Ez a falusi életterük beszűkülésével magyarázható, amit minden gazdasági válság tovább fokoz. Ma a főváros és a megyeszékhelyek körüli agglomerációban a roko-

noknál tömegesen meghúzódtott cigányok számára nemcsak a falusi térségekből, hanem a válságban lévő nehézipari körzetekből elvándorló cigányság is tovább növeli. E körülmény sajátos életmódváltozásait, hivatalos felkereshetőségük nehézségeit (többnyire bejelentés nélkül, alkalmi munkákból élők) és általános egzisztenciális instabilizálódásukat is előrevetíti. Ami ráterhelődik a kiegészítés rendszerére, a behívó szervek munkájára, illetve a cigányság tartalékoskénti használhatóságának megkérdőjelezéséhez vezet. Mindez együtt pedig azok érveit erősíti, akik a cigányságnak a közteherviselésből történő kimaradását próbálják bizonyítani abban a vitában, amelyben a különböző társadalmi rétegek támogatásra való érdemességének és érdemtelenységének érveit állítják szembe egymással.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a hazai munkaerőpiaci folyamatoknak az a hatása, hogy először a szakképzetlen, iskolázatlan rétegeket szorítja ki, napjainkban tovább erősíti a cigányság térbeli szegregációját (elkülönülését a településeken belül és regionálisan is), ami sajátos gettósodási folyamattal fenyeget. Ez következményeit tekintve a pauperizáció és az azt rögzítő szubkultúra önerősítő spirálját vetíti előre, radikalizálva egyfelől a cigány érdekképviselők egy részének önmeghatározását és megnehezítve a velük való együttműködést, másfelől a társadalmi gondoskodásból ugyancsak kimaradó többségi társadalmi csoportok cigányellenességét. Semmi okunk azt gondolnunk, hogy mindennek hatásai elkerülnek a hadsereget.

A Magyar Honvédség Humán Csoportfőnökségén a munkanélküli sorkatonák körében végzendő munkaerőpiaci alkalmasságjavító tanfolyamrendszer tárgyában a Munkaügyi Minisztériummal folytatott tárgyalások előkészítése idején az alábbi statisztikák készültek: A bevonult 14227 fő körében lefolytatott vizsgálat szerint az 1995. augusztusi bevonulás alkalmával 6456 fő munkanélkülit regisztráltunk. Megoszlásuk a munkaügyi képző központok országos hálózatára kivetítve az alábbi képet mutatta:

Fsz.:	Központ megnevezése:	Székhelye:
1.	Budapesti Regionális Munkaügyi Képző Központ (BMIK)	Budapest
2.	Békéscsabai Regionális Munkaügyi Képző Központ (BRMKK)	Békéscsaba
3.	Debreceni Regionális Munkaügyi Képző Központ (DRMKK)	Debrecen
4.	Észak-magyarországi Regionális Átképző Központ (ERÁK)	Miskolc
5.	Kecskeméti Regionális Munkaügyi Képző Központ (KRMKK)	Kecskemét
6.	Nyírségi Regionális Munkaügyi Képző Központ (NYRMKK)	Nyíregyháza
7.	Pécsi Regionális Munkaügyi Képző Központ (PRMKK)	Pécs
8.	Szombathelyi Regionális Munkaügyi Képző Központ (SZIRMKK)	Szombathely
9.	Székesfehérvári Regionális Munkaügyi Képző Központ (SZRMKK)	Székesfehérvár

1. táblázat

A képző központok országos hálózata

E statisztikát illetően a szakképzetlenek arányán belül a cigány fiatalok arányát itt nem részletezhető becslési eljárással 25-30%-ra becsüljük, az alapfokú képzettséggel sem rendelkezők között viszont 90% körül.

Külön figyelmet érdemel a cigányság viszonylagos termékenységi tendenciája és ennek következménye. Adataink szerint a cigány nők születeinek átlaga 3,18, a nem cigány nőké 1,75. A cigány nőknek 62%-a, a nem cigányoknak csak 8%-a szül négy vagy több

Fsz.:	régió megnevezése	munkanélküliek száma
1.	BMIK	947
2.	BRMKK	764
3.	DRMKK	636
4.	ÉRÁK	1041
5.	KRMKK	565
6.	NYRMKK	926
7.	PRMKK	512
8.	SZIRMKK	417
9.	SZRMKK	628

2. táblázat

A Magyar Honvédség alakulataihoz 1995 augusztusában bevonult munkanélküli sorkatonák száma

Fsz.:	régión megnevezése	szakképzetlen: (összes %-ában)	iskolai végzettség:*	
			alapfokú: (%)	középfokú: (%)
1.	BMIK	29,8	100,0	23,7
2.	BRMKK	22,3	98,7	19,6
3.	DRMKK	24,6	97,6	17,8
4.	ÉRÁK	33,7	96,1	10,9
5.	KRMKK	23,2	98,3	21,8
6.	NYRMKK	36,9	95,2	8,6
7.	PRMKK	22,1	98,1	25,3
8.	SZIRMKK	24,5	99,2	24,9
9.	SZRMKK	27,8	97,8	18,4
átlag:		24,12	97,89	16,95

Módszertani megjegyzés:* iskolai végzettség: a bevonult szakképzetlen munkanélküli sorkatonák százalékában

3. táblázat

A bevonult munkanélküli sorkatonák szakképzettség és iskolai végzettség szerinti megoszlása

gyermeket. Ennél nagyobb jelentősége van a korai szexuális életnek, illetve a korai és nagyobb számú gyermekvállalásnak, aminek eredményeként a 15-19 éves korcsoportban csaknem négyszeres a cigányok gyermekeinek száma (köztük 68% gyermektelen, míg a nem cigányoknál még 91%). Ez a hadsereg szempontjából egyfelől azt jelenti, hogy a cigányság katonakorú hányada rendre meghaladja a cigányság társadalmi arányát, ám ezt az aránynövekedést a katonai szolgálatba kerülés tekintetében ellensúlyozza az a tény, hogy a cigány fiatal emberek jelentős hányada – lévén hogy gyermekei vannak – családfenntartónak minősül, és ezért az érvényes rendelkezések értelmében nem hívják be őket. A sorköteles cigány korosztályok katonai szolgálatra való behívhatóságát tovább csökkenti az iskolázottságukban mutatkozó lemaradás. Az 1980-as népszámlálás adatai szerint a 7 éven felüli cigány lakosság 17,0%-a egyetlen általános iskolai osztályt sem fejezett be eredményesen és 39%-uk csak 1-5. osztályt járt ki. Még ha tudjuk is, hogy a bevonuló korosztályokban ez az arány nem enyire rossz, jelentősnek tekinthető azoknak a száma, akik azért nem vonultathatók be (a legutóbbi rendelkezés alapján), mert iskolai végzettségük nem éri el az általános iskola 6. osztályát. Ez a tény igen erős további cigányellenes hangulat keltésére alkalmas, ugyanis, míg maga a hadsereg egyértelműen

rögzíti a képzettségi hátrálynak azt a szintjét, amely alatt már nem képes és ezért nem akarja vállalni az állampolgárok katonai szolgálatra alkalmassá tételét (utóképzés, szint-rehozás stb.), addig az állampolgároknak az az egyre növekvő többsége, akik tehervállalásként élik meg a katonai szolgálatot, úgy értelmezi azt, hogy a cigányság társadalmi részarányától messze elmarad a hadseregben való képviselési arányuk, hogy ez a réteg a társadalmi tehervállalás alól hivatalos felmentést kap. Azaz, nemcsak azt sérelmezik, hogy a segélyezésnek (ami jelenleg már a cigány családot zöménél a fő megélhetési forrást jelenti) a többségi társadalomra nehezedő terhei mellé még a cigányságnak a honvédelmi tehervállalásból történő kimaradása is társul, hanem azt is, hogy mindezt hivatalos védettséggel tehetik meg.

Még mindig az iskolai végzettségnél maradva, szintén az 1980-as adatok szerint valamivel 4% fölött van azoknak a cigányoknak az aránya, akik legalább középfokú iskolát végeztek. Ennek a hányadnak van (sajnos az országos átlagtól elmaradó) esélye arra, hogy felsőfokú végzettséget szerezve a cigány értelmiséget gyarapítsa, akire az a feladat vár, hogy belülről segítse a cigányság társadalmi, kulturális és gazdasági felemelkedését, képviselje érdekeiket, gondolkodjon a cigányság jövőjéről. Nagy kérdés a hadsereg szempontjából, hogy a cigány katonák körében folytatott kisebbségi politikájával kellő számban tud-e felkészíteni cigány származású tiszthelyetteseket és tiszteket is. E tekintetben a jelenlegi kép meglehetősen problematikus: Az érettségizett cigány fiatalok közül kevés választja a tiszti pályát, illetve a már tiszti vagy tiszthelyettesi rendfokozatot szerzett cigányok – hasonlóképpen a már integrálódott (asszimilálódott?) cigányokhoz, akiknek stabil egzisztenciájuk van – nem szívesen vállalnak (tisztelet a kivételnek) részt azokban a programokban, amelyek arra irányulnak, hogy a cigányság honvédelemmel kapcsolatos társadalmi integrációs lehetőségeit kihasználhassuk.

Nem feledkezhetünk meg arról – mert a legtöbb nehézséget hordozzák – hogy a cigánykérdés mind a befogadó többség, mind a cigányság oldaláról sajátos mentális és attitűdbeli sajátosságokkal bír, amelyek inkább a szembenállást, semmint a kölcsönösséget és az együttműködést erősítő tendenciáktól terhesek. A szakértők egybehangzó véleménye szerint a cigányság ma nem egységes, egyetlen közigazgatási területen sem képez többséget, értékrendjétől többnyire idegenek az uralkodó jogi koncepciók, aminek megfelel a hatóságok megítélése is, többségükből hiányzik az önálló jogvédelem ellátásához szükséges érzékeny érdekképviseleti képességük, elégtelen körökben az önvédelmi érdekképviseleti szervezetek kiépültsége, a meglévők pedig hajlamosak arra, hogy a magyarság ellenében fogalmazzák meg követeléseiket, s konfliktusaikkal tovább nehezítik az érdekérvényesítésüket.

A hazai nem cigány népesség cigánysággal kapcsolatos vélekedésében ugyanekkor elutasítja a cigányság pozitív megkülönböztetését (például 1988-89-ben a felnőtt lakosság csupán 7,3%-a értett egyet azzal, hogy „a sokgyermekes cigány családok számára jelentősebb anyagi segílyt kell biztosítani, mint más sokgyermekeseknek”), tehát nehéz ma tömeges támogatást találni annak a programnak, hogy a cigányok etnikai és kulturális adottságaik miatt megkülönböztetett támogatást kapjanak. Ezzel szemben a cigányságnak juttatott előnyök túlzásait emlegetik, amelyek csökkentésével úgymond „azonos elbánást” tartanak helyesnek. Úgy tűnik, hogy a cigánysággal kapcsolatos averziók, a velük szembeni keményebb fellépés igényei annál inkább jelentkeznek, minél inkább saját magát is rászorulóknak érzi egy-egy társadalmi csoport.

Mivel a gazdasági nehézségek lényeges enyhülésére a közeljövőben sem a cigány népesség zöménél, sem a nehéz helyzetben lévő nem cigány népesség körében nem számíthatunk, olyan politikai és politikaérvényesítő mechanizmusra van szükség, amely számol e jelenségek hatásaival, s képes híveket szerezni s egyéb garanciákat biztosítani annak a programnak, amely minimális programként el akarja kerülni az e kisebbséggel való társadalmi konfrontáció esetén fenyegető, alig belátható társadalmi költségeket (puperizálódás, gettósodás, szervezett bűnözés, a szegénység, a szegénység szubkultúrája, halmozódó devianciák stb.), maximális programként viszont vállalja a cigányság saját integrációját elősegítő kondíciók intézményes kiépítését. Mind a minimális, mind a maximális programhoz meg kell keresniük a fegyveres erőknek is a hozzájárulási lehetőségeiket, hiszen azok sikere, illetve kudarca esetén egyformán erős ebben az érintettségük.

Iskolázottság hiánya és szakképzési megfontolások

A rendszerváltás utáni időszak bevonulatasi rendszerének szabályozása során a cigányfiatalok jelentős része kiszorult a hadseregből, abból a nagy szervezetből, amely lényegében utolsó szervezett környezete lehetett volna a feljük irányuló értékátadásnak.

	Százalékos eloszlás a bevonulási idő szerint		
	1991. 08.	1992. 02.	1992. 08.
Életkor (év)			
17	1,2	0,2	0,3
18	7,9	6,6	7,8
19	39,8	37,8	41,0
20	26,8	32,1	32,5
21	12,8	12,4	8,4
22	6,2	6,3	4,9
23	3,4	3,2	2,8
24-30	1,9	1,4	2,3
Családi állapot			
nőtlen	90,8	93,7	93,1
nős	9,2	6,3	6,9
gyermektelen	3,5	2,2	2,8
1 gyermekes	3,8	3,1	2,9
2 gyermekes	1,9	1,0	1,2
Iskolai végzettség			
felsőfokú	3,5	2,2	3,6
középfokú	27,3	13,7	30,7
alapfokú (8 általános)	63,7	82,7	62,6
8 általános nélküli	5,5	1,4	3,1
Szakképzettség (felsőfokú kivételével)			
szakképzettség nélküli	28,8	32,5	29,3
8 általános végzettséggel	51,3	59,8	50,2
érettségivel	19,9	7,7	20,5
Összlétszám	26 592	20 275	20 758

4. táblázat

Az újoncállomány összetétele főbb jellemzők szerint

Forrás: Magyar Honvédség Személyügyi Főcsoportfőnökség adatközlése, 1992. november.

A fenti táblázat jól mutatja, hogy homogenizálódott az életkor, lecsökkent a nők, családostok aránya (a kétgyermekeseket leszerelik, vagy csak korlátozott ideig – 3-6 hónap – tartják őket szolgálatban), az általános iskola 6. osztályát be nem fejezetteket pedig egyszerűen be sem hívják.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban jó okunk van olyan becsléseket tenni, hogy az így bevonultatott cigányok körében, részarányuknál magasabb a nők és gyermekesek aránya, ők alkotják az általános iskola 8. osztályát végzettek zömét, ők teszik ki a csak 8 általánost végzettek és semmilyen szakképzettséggel nem rendelkezők zömét. Emellett részarányhoz képest magasabb körükben a munkanélküliség aránya, mint a nem cigányok körében.

Következtetésként azt mondhatjuk, hogy ez a helyzet kezelés nélkül csak romolhat, legfeljebb „megfelelő szabályozás” esetén a cigányság végképp kiszorul a hadseregből, és az illetékességen kívülség miatt a békeidős működés szempontjából eltűnik a védelmi szektorból ez a probléma. Az ország egyetemes védelmi képességeire azonban így sem marad hatás nélkül. A kikerülhetetlenség tehát – és a társadalmi kapacitások javításában való messzemenő érdekeltség – feltétlenül arra ösztönöz bennünket, hogy keressük annak lehetőségét, miként emelhető a cigányság társadalmi integrációjához nélkülözhetetlen képzettsége a fegyveres erőkből. Erre vonatkozik az alábbi hipotetikus rendszer is, amelynek sokoldalú kondícióit és lehetőségeit éppen mostanában vizsgálják a védelmi szektor humán szakemberei.

Hipotetikus program a védelmi és a fegyveres közzolgálati szektorban a hátrányos helyzetűek képzésére

A katonai szervezeti környezet, a jogszabályi háttér funkcionális rendezése esetén, optimális feltételeket jelenthet az alacsony iskolázottságú – közöttük a cigány fiatalok – katonai szolgálathoz kapcsolt integratív hatású felzárkóztató képzésének, illetve átképzésének megszervezéséhez.

Ismereteim szerint a Munkaügyi Minisztériumban – a hatályos foglalkoztatási törvény szellemében – előkészületben van a Honvédelmi és a Munkaügyi Minisztérium közös programja, amely a sorkatonai szolgálathoz kapcsolódó, illetve az azt befejező, munkanélkülinek minősülő fiatalok képzését, valamint továbbképzését veszi célba.

Az általam javasolt program speciális modernizációs programként több szinten volna működtethető:

1. az egészségileg alkalmas, de alacsony iskolázottságúaknak szóló félkatonai szolgálat formájában (1. ábra);
2. az alkalmas, de képzésre szorulóknak számára a katonai szolgálat során;
3. a katonai értelemben alkalmatlanoknak a polgári munkaerőképző hálózatba való irányításával.

A munkaerőpiac szempontjából megelőző hatású program célja a hátrányos helyzetű – ezen belül cigány – fiatalok társadalmi beilleszkedésének elősegítése.

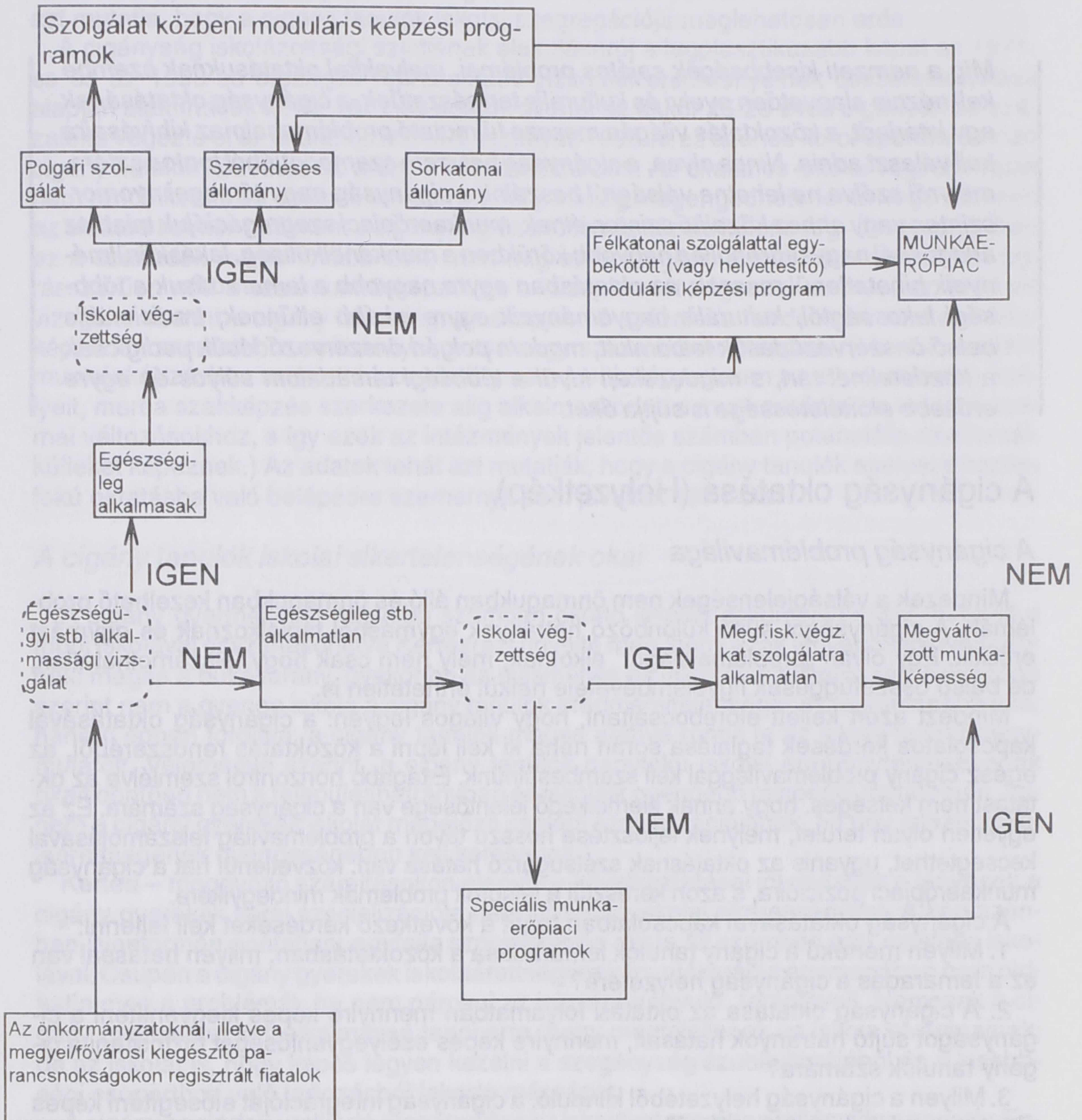
A programba bevonható fiatalok számára a sorkatonai szolgálat funkcionálisan módosított program szerint történne (időben, belső tartalmú arányaiban stb.). Megítélésem szerint megvizsgálásra szorul – mind tartalmilag, mind formailag – a jelenlegi polgári szolgálat, illetve az általam javasolt képzési félkatonai szolgálat összekapcsolásának lehetősége, ezek „keresztező” változatokban való működtetése.

A javasolt programnak egyúttal régiófejlesztési hatása is van azáltal, hogy a helyi munkaerő-fejlesztést – minimum egyéves időtartamú – félkatonai szolgálattal egybekötött moduláris képzési programmal célozza meg. Működtetéséhez a Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Munkaügyi Minisztérium, valamint az Országos Munkaügyi Központ szoros együttműködésére van szükség, a tárcák felelősségének pontos meghatározása mellett.

A program finanszírozása megoldható a Munkaügyi Minisztérium rendelkezésében lévő Munkaerőpiaci Alapból, illetve (közvetlenül) a honvédelmi költségvetésből. Mind a honvédségnél, mind a regionális munkaerő-fejlesztő és -átképző központoknál szakkép-

zett és szervezett humán kezelő személyzet, megfelelő infrastruktúra és szabad kapacitás áll rendelkezésre annak érdekében, hogy ezen hátrányos helyzetű – köztük cigány – fiatalok társadalmi integrációs folyamatához ezek a szervezetek hathatósan hozzájárulhassanak. Így a program működtetéséhez szükséges személyi állományt és infrastruktúrát a munkaerőpiaci szervezet, valamint a Magyar Honvédség képes biztosítani.

A program működtetése stabilizációs jellegűen a – jelenleg már amúgy is módosítás előtt álló – törvények (közoktatási, szakképzési, honvédelmi, foglalkoztatási stb.) és a kapcsolódó egyéb jogszabályok módosításával, illetve harmonizációjával oldható meg.

1. ábra
A katonai szolgálathoz kapcsolható munkaerőpiaci preventív program